

Andrzej Wojcieszak

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: 0000-0002-2327-2186

OBLICZA WOJNY

TOM 5 • MIASTO I WOJNA

ŁÓDŹ 2021 • ISBN 978-83-8220-699-9 • s. 355-374

<https://doi.org/10.18778/8220-699-9.20>

ORGANIZACJA ZABEZPIECZENIA TYŁOWEGO 1. FRONTU BIAŁORUSKIEGO W OPERACJI BERLIŃSKIEJ

Streszczenie. Przebieg każdej z wojen charakteryzuje się różnymi rodzajami rozwiązań w zakresie zabezpieczenia logistycznego realizowanymi zazwyczaj w bardzo ekstremalnych warunkach. Rozwiązania te mają niejednokrotnie fundamentalne znaczenie dla przebiegu działań bojowych. Operacja berlińska, bitwa o Berlin (w historiografii radzieckiej i rosyjskiej jako Berlińska Strategiczna Operacja Ofensywna) to operacja ofensywna przeprowadzona między 16 kwietnia a 2 maja 1945 r. siłami trzech frontów Armii Czerwonej, której celem było zdobycie Berlina. Logistyka wojsk sowieckich podczas drugiej wojny światowej osiągnęła kulminacyjny punkt rozwoju, nieznany dotychczas, biorąc pod uwagę potrzeby wojsk biorących udział w walkach podczas wielkich ofensywnych operacji strategicznych. W artykule zaprezentowano wybrane zagadnienia dotyczące zabezpieczenia tyłowego wojsk 1 Frontu Białoruskiego. Przedstawiono uwarunkowania, które determinowały jego planowanie i organizację, oraz wskazano końcowe rezultaty wykonanych prac. Omówiono zadania oraz model organizacji tyłów frontu, a także rozmieszczenie zasadniczych elementów i urzędzeń tyłowych. Celem artykułu jest popularyzacja zagadnień z zakresu zabezpieczenia tyłowego działań wojennych. Zdaniem autora jest to często pomijany, z reguły traktowany bardzo pobieżnie lub wręcz niedoceniany czy lekceważony przez historyków wojskowości aspekt towarzyszący każdemu konfliktowi zbrojnemu. Gdy patrzymy na przebieg działań wojennych przez pryzmat logistyki, ukazuje się nam zupełnie inne oblicze wojny. Można wówczas w pełni zrozumieć słowa szwajcarskiego generała Antoine'a-Henriego Jominiego: „Logistyka to całość lub niemal całość działań wojskowych, poza walką”. Historia wojska i wojen jest ściśle związana z historią logistyki. Od początku prowadzenia wojen zawsze istniały problemy logistyczne. Stanowiły one podstawowy warunek osiągnięcia powodzenia wszelkiego rodzaju działań, gdyż celem rozwiązań logistycznych było zaspokojenie materialnych i innych potrzeb żołnierzy oraz używanego przez nich sprzętu bojowego. Sposób funkcjonowania logistyki na polu walki w różnym stopniu przyczynia się do rozwoju myśli wojskowej i sztuki wojennej. Historia wojen dostarcza nam wiele przykładów, że nieraz drobne innowacje lub wdrożenie nieszablonowych rozwiązań potrafią zmienić bieg historii i odwrócić szalę zwycięstwa.

Słowa kluczowe: operacja berlińska, zabezpieczenie tyłowe, tyły frontu

Operacja berlińska była końcową operacją drugiej wojny światowej w Europie. Dnia 16 kwietnia 1945 r. armie trzech frontów radzieckich przystąpiły do forsowania Odry i Nysy Łużyckiej, a dwa tygodnie później operacja zakończyła się zdobyciem Berlina¹. Operacja trwała 23 dni, podczas których wojska radzieckie przesuwały się na zachód na odległość od 100 km do 220 km. Rozgromienie berlińskiego zgrupowania wojsk niemieckich osiągnięto wysiłkiem trzech frontów, przez wykonanie sześciu potężnych uderzeń na 300 km odcinku². Jednoczesne wykonanie uderzeń na tak szerokim froncie spowodowało: po pierwsze, rozcięcie zgrupowania przeciwnika na szereg części; po drugie, okrążenie niemieckich sił głównych na południowy wschód od Berlina i w samym Berlinie; po trzecie, dezorganizację dowodzenia wojskami niemieckimi³.

Przygotowanie operacji berlińskiej pod względem materiałowo-technicznym wykonane zostało w ograniczonym czasie, nieprzekraczającym 15–20 dni, zakres zaś tego przygotowania był bardzo szeroki. Wojska wszystkich trzech frontów biorących udział w operacji zużyły w toku poprzednich operacji znaczną część zapasów środków materiałowych. Oddziały i organy tyłowe oraz magazyny z zapasami środków materiałowych pozostały daleko w tyle za wojskami. Niektóre z nich znajdowały się w odległości 600–800 km od linii frontu za Wisłą i Bugiem. Sytuację na tyłach komplikowało jeszcze to, że w rejonach tyłowych linie kolejowe miały dwie szerokości torów (radziecką i zachodnioeuropejską). Wymagało to przeładunku różnego rodzaju środków zaopatrzenia, wydzielania dużej liczby środków transportu samochodowego, siły roboczej i środków łączności dla zapewnienia ciągłej pracy baz przeładunkowych. W pasie działania frontów znajdowały się duże przeszkody wodne, na których zniszczone były mosty kolejowe i drogowe. W związku z tym odbudowa linii kolejowych i drogowych przebiegała powoli⁴.

¹ *Vide*: W. WILLEMER, *The German defence of Berlin 1945*, <http://www.allworldwars.com/The-German-Defense-of-Berlin-1945-by-Wilhelm-Willemer.html> (dostęp: 11 XI 2020).

² Główna rola przypadła wojskom 1. Frontu Białoruskiego, dowodzonego przez marszałka Gieorgija Żukowa; 1. Front Ukraiński marszałka Iwana Koniewa zabezpieczać miał operację od południa, a 2. Front Białoruski pod dowództwem marszałka Konstantego Rokossowskiego – od północy.

³ С.П. АЛЕКСЕЕВ, *Последний штурм*, Документ 2566439, <https://studylib.ru/doc/2566439/> (dostęp: 20 X 2020).

⁴ *Vide*: G. ŻUKOW, *Wspomnienia i refleksje*, przekł. P. MARCINISZYN, F. CZUCHROWSKI, C. CZARNOGÓRSKI, Warszawa 1970.

W szpitalach i zakładach leczniczych poszczególnych armii i frontów znajdowała się duża liczba rannych i chorych, których znaczną część trzeba było do czasu rozpoczęcia operacji ewakuować. I wreszcie w toku operacji organom i jednostkom tyłowym frontów trzeba było zapewnić przegrupowanie do nowych rejonów dyslokacji (rozwinęcia). Na tyłach frontów, które brały udział w tej operacji, sytuacja była bardzo trudna. Dojście wojsk na linię Odry w lutym wcale nie oznaczało choćby niewielkiej przerwy między walkami, jak to się odbywało w innych operacjach, kiedy to można było z wyprzedzeniem przeprowadzić wiele działań mających na celu wsparcie tyłowe nowej operacji ofensywnej⁵. Co więcej, każdy front nadal rozwiązywał zadania polegające na eliminacji okrążonych zgrupowań wroga, odpieraniu ataków i kontrataków – frontalnych i flankowych. Zasadniczo nie było przerwy ani dla żołnierzy, ani dla jednostek i urządzeń tyłowych.

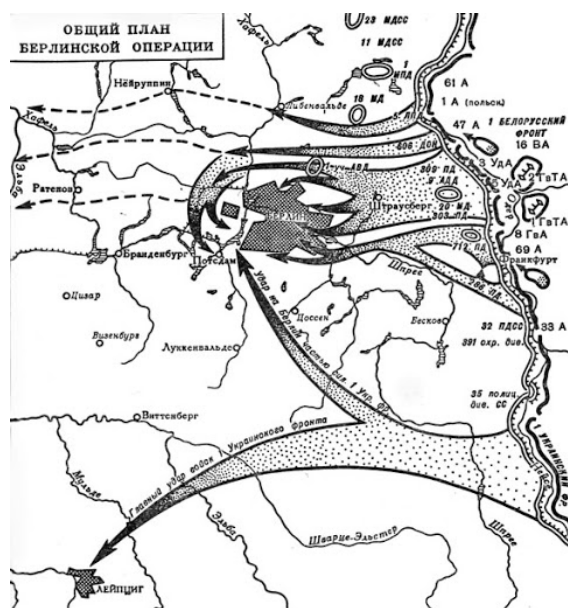
Zadanie operacyjne oraz siły 1. Frontu Białoruskiego w operacji berlińskiej

W wyniku marcowych bitew i późniejszego przegrupowania związków operacyjnych na odrzańskim odcinku 1. Frontu Białoruskiego (172 km) skoncentrowano 70 dywizji strzeleckich. Spośród nich 36 dywizji rozlokowano na 41-kilometrowym odcinku frontu na kierunku głównego ataku. Ogólnym zadaniem 1. Frontu Białoruskiego w trakcie operacji było wykonanie silnego uderzenia na zgrupowanie przeciwnika osłaniające Berlin od wschodu, obejście miasta od północy i południa, a następnie wyjście nad Łabę.

Dowódca frontu zdecydował główne uderzenie wykonać siłami czterech armii ogólnowojskowych (47. Armii – dalej: A; 3. Armii Uderzeniowej – dalej: AU; 5. AU i 8. Armii Gwardyjskiej – dalej: AGw.) oraz dwóch pancernych (1. Armii Pancernej – dalej: APanc. i 2. APanc. Gw.) z przyczółku kostrzyńskiego, aby rozbić zgrupowanie wojsk niemieckich osłaniające kierunek berliński od wschodu i opanować Berlin. Działania od północy i południa miały ubezpieczać cztery armie ogólnowojskowe (po dwie na każdym skrzydle: na północy 61 A i 1. Armia Wojska Polskiego, dalej: AWP, a na południu 69 A i 33 A)

⁵ *Vide*: F.D. WOROBJOW, I.W. PAROT'KIN, A.N. SZYMANSKI, *Ostatni szturm*, przekł. M. PIKUS, F. CZUCHROWSKI, Warszawa 1971.

oraz dwie armie lotnicze (16. i 18.). W odwodzie dowódca frontu pozostawił 3 A⁶. Ogólna głębokość operacji frontowej wynosiła 150 km przy średnim tempie natarcia jednostek piechoty 14 km na dobę, a wojsk szybkich 30 km na dobę.

Ryc. 1. Operacja berlińska w 1945 r. (źródło: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000071/map002.shtml>, dostęp: 30 XI 2020)

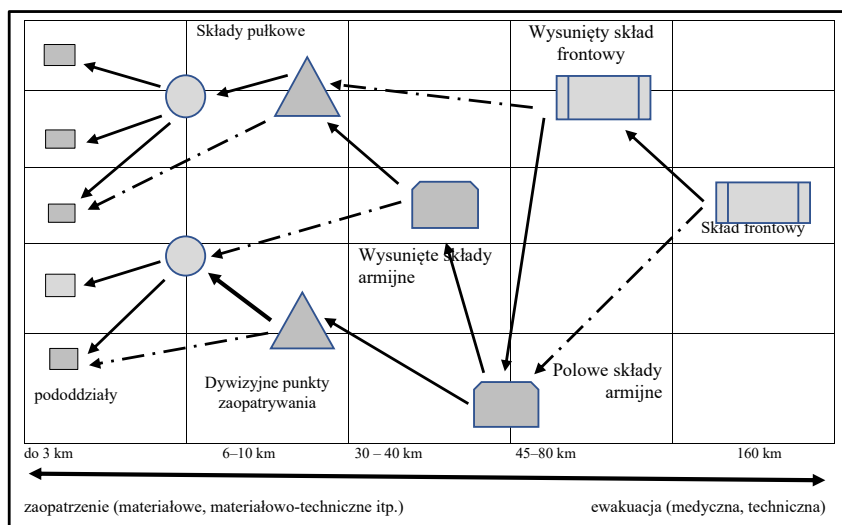
Model organizacji i zadania tyłów 1. Frontu Białoruskiego

Od jednostek i urzędzeń tyłowych 1. Frontu Białoruskiego, gdzie jedna operacja po osiągnięciu celu przerodziła się w drugą, wymagano wręcz cudów organizacyjnych i wykonawczych. W sytuacji, gdy całe armie wykonywały szybkie manewry na tyłach innych armii w celu osiągnięcia nowych kierunków operacyjnych⁷, manewr tyłami wydawał się wręcz niemożliwy. Dynamiczna sytuacja

⁶ Н.С. ЛЕОНОВ, *Берлинская наступательная операция (16 апреля – 8 мая 1945 года)*, <http://www.myshared.ru/slide/949646/> (dostęp: 31 X 2020).

⁷ Największe zagrożenie dla wojsk frontu wystąpiło na przełomie lutego i marca, kiedy to pomorskie zgrupowanie wojsk niemieckich (składające się z 16 dywizji piechoty, 4 dywizji pancernych, 3 dywizji zmotoryzowanych, 17 brygad i pojedynczych jednostek) było gotowe do rozpoczęcia działań bojowych. Celem tych działań było zadanie potężnego ciosu w prawą flankę ugrupowania frontu.

bojowa wymagała takich rozwiązań organizacyjnych, które mogłyby sprostać oczekiwaniom i zapewnić dostawy podstawowych środków walki w sposób niezakłócony. Przedłużająca się likwidacja okrążonych zgrupowań niemieckich nie tylko przeszkodziła, lecz wręcz utrudniała realizację zadań tyłowych frontu na kierunku berlińskim, wymagała także ogromnych dostaw amunicji, paliwa i innych środków materiałowo-technicznych. Zamiast gromadzić je na wykonanie głównego zadania, trzeba było wydać resztki zgromadzonych zapasów na realizację zadań doraźnych wynikających z aktualnej sytuacji taktyczno-operacyjnej, co dodatkowo zwiększało i tak już ogromne obciążenie transportu⁸.

Ryc. 2. Model organizacji tyłów 1. Frontu Białoruskiego – warianty zaopatrzenia
(źródło: oprac. własne)

Model organizacji tyłów 1. Frontu Białoruskiego w operacji berlińskiej miał wiele cech wspólnych z organizacją tyłów w poprzednich operacjach. Ukształtował się on w okresie walk wiślano-odrzańskich, a następnie zachodniopomorskich. Tyły wspomnianego związku operacyjnego, pod dowództwem generała lejtnanta służby intendenckiej B.A. Antypienki, rozpoczęły przygotowania do zabezpieczenia operacji berlińskiej już po zakończeniu likwidacji niemieckiego wschodniopomorskiego zgrupowania. Dnia 25 marca dowódca frontu wydał rozkaz kwatermistrzowski, w którym określono organizację tyłów i porządek

⁸ Vide: A. BEEVOR, *Berlin 1945. Upadek*, przekł. A. KOZŁOWSKI, Kraków 2009.

pracy organów tyłowych frontu, gdyż przegrupowanie wojsk w okresie przygotowania operacji berlińskiej spowodowało pewne zmiany w urządzaniu tyłów.

Sytuacja kwatermistrzowska na podstawach wyjściowych charakteryzowała się maksymalnym przybliżeniem do wojsk operacyjnych zasadniczych oddziałów i urzędzeń tyłowych: frontowe stacje rozdzielcze znajdowały się w odległości 460–520 km od linii frontu, oddziały frontowej stacji rozdzielczej i składy frontowe były oddalone o 160 km, wysunięte składy frontowe znajdowały się w odległości 45–80 km od linii frontu, bazy armijne w odległości 30–40 km, a dywizyjne 6–10 km⁹. Z kolei tyłowa baza szpitalna znajdowała się w odległości 460–550 km, zasadnicza baza szpitalna frontu 160–300 km, wysunięte bazy szpitalne 40–45 km, armijne bazy szpitalne 10–30 km, a bataliony medyczne 3–4 km¹⁰.

Zmniejszenie odległości między tyłami taktycznymi i operacyjnymi (armijnymi) oraz między bazami armijnymi a składami frontowymi spowodowało, że zasadnicza część organów tyłowych frontu była rozmieszczona w armijnych rejonach tyłowych, armijnych zaś – w taktycznym rejonie tyłowym (w rejonach dywizyjnych). Takie rozwiązanie skutkowało przybliżeniem zapasów do wojsk i skróceniem ramienia dowozu. Wskutek tego w toku operacji nie zachodziła potrzeba przegrupowania tyłów frontu i baz armijnych. Jest sprawą oczywistą, że takie urządzenie tyłów było możliwe tylko dzięki szczególnym warunkom, w których odbywały się przygotowania do operacji berlińskiej: panowaniu lotnictwa radzieckiego w powietrzu; dużej przeszkodzie wodnej oddzielającej wojska radzieckie od wojsk niemieckich; gęstej sieci linii kolejowych i drogowych na tyłach frontu, które pozwalały na rozmieszczenie oddziałów i urzędzeń tyłowych w pobliżu wojsk¹¹.

Wielkość dostaw zaopatrzenia

W okresie przygotowań do operacji dostarczono z zaplecza ogółem 26 240 wagonów różnych ładunków, a do wewnątrzfrontowych przewozów trzeba było przeznaczyć ponad 15 tys. wagonów. Dostarczenie z zaplecza takiej masy

⁹ *Vide*: W. ТИЕКЕ, *Pomiędzy Odrą a Łabą. Bitwa o Berlin 1945*, przekł. J. ТОМЦЗАК, Oświęcim 2018.

¹⁰ В.А. ГОНЧАРОВ, *Битва за Берлин. Завершающее сражение Великой Отечественной войны*, https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_zh_berlin_zavershayuschee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 1 XI 2020).

¹¹ С.П. АЛЕКСЕЕВ, *op. cit.*

środków materiałowo-technicznych umożliwiło utrzymanie na niezmiennym poziomie i zgromadzenie niezbędnych zasobów do czasu rozpoczęcia operacji. W okresie przygotowawczym przewozy kolejowe wynosiły średnio 40 par pociągów na dobę.

Tabela 1

Zaopatrzenie wojsk 1. Frontu Białoruskiego w amunicję i materiały pędne przed rozpoczęciem operacji berlińskiej

Amunicja (w jednostkach ognia)	
Naboje karabinowe	2,0
Granaty do moździerzy 82 mm	2,9
Naboje do artylerii pułkowej 76 mm	3,4
Naboje do artylerii 100 mm	2,2
Naboje do armat 122 mm	3,9
Naboje do haubic 122 mm	1,9
Naboje do haubicoarmat 152 mm	2,2
Naboje do artylerii plot	2,8
Materiały pędne (w jednostkach napełnienia)	
Benzyna wysokooktanowa	8,7
B-70	7,9
Benzyna samochodowa	5,8
Paliwo dieslowskie	5,5

Źródło: oprac. własne na podstawie В.Л. Гончаров, *Битва за Берлин. Завершающее сражение Великой Отечественной войны*, https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayuschee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 8 XII 2020).

Harmonogram działań był bardzo napięty, gdyż czas na przygotowanie zaplecza materiałowego operacji był stosunkowo krótki, a walki prowadzone na przyczółku kostrzyńskim wymagały dużych nakładów materialnych. Przykładowo od 25 marca do 15 kwietnia wojska znajdujące się na linii walk zużyły 0,3 jednostki ognia (dalej: j.o.) amunicji (737 samochodów), 3,4 jednostki napełniania (dalej: j.n.) benzyny lotniczej, 3,6 j.n. benzyny i 1,3 j.n. oleju napędowego. Dlatego wraz z gromadzeniem zapasów do planowanej operacji konieczne było uzupełnienie bieżącego zużycia. Najpoważniejszym wyzwaniem w tym zakresie był transport wojsk, sprzętu oraz środków

materiałowo-technicznych z baz i składów, które po operacji Wisła–Odra znajdowały się na głębokich tyłach¹². W organizacji tyłów 1. Frontu Białoruskiego na szczególną uwagę zasługuje rozmieszczenie frontowych stacji rozdzielczych i składów. Frontowe stacje rozdzielcze (nr 13 Warszawa i nr 11 Dęblin) znajdowały się w odległości 460–520 km od linii frontu. Rozmieszczenie składów frontowych w rejonie frontowych stacji rozdzielczych było bezcelowe. Dlatego też w Poznaniu rozwinięto filię frontowej stacji rozdzielczej nr 13, w której rozmieszczono po jednym składzie amunicji, żywności oraz materiałów pędnych i smarów, a także innych środków materiałowych. Natomiast pozostałe składy wysunięto jako frontowe czołówki składów do rejonów tyłów poszczególnych armii. Składy te rozmieszczono w rejonach miast: Sokolniki, Górki, Gorzów Wielkopolski, Toporów i Gronów¹³. Dzięki temu rolę frontowej stacji rozdzielczej nr 13 w rzeczywistości spełniała jej filia rozwinięta w Poznaniu, a frontowe stacje rozdzielcze znajdujące się w Warszawie i Dęblinie spełniały funkcje stacji przeładunkowych¹⁴.

Tabela 2

Urzutowanie amunicji (w j.o.) na poszczególnych szczeblach organizacyjnych (przykład dla amunicji artyleryjskiej w jednostkach artylerii)

Przy sprzęcie	W transporcie pododdziału	W transporcie oddziału	Razem w oddziale	W transporcie ZT	Razem w ZT	W polowych składach armii	Razem w armii
0,5	0,2	0,3	1,0	0,5	1,5	0,5	2,0

Obliczenia dla 122 mm haubicy wz.38 (M-30): j.o. = 80 szt.

Przy sprzęcie	W transporcie pododdziału	W transporcie oddziału	Razem w oddziale	W transporcie ZT	Razem w ZT	W polowych składach armii	Razem w armii
40	16	24	80	40	120	40	160

1,7 j.o. oznacza, że na każdą haubicę kal. 122 mm na szczeblu armii musi być przypadać 136 naboju. Oprócz znajomości liczby sztuk naboju przypadających na egzemplarz uzbrojenie konieczna jest również znajomość etatowego wyposażenia jednostek oraz liczby sztuk danego typu uzbroje-

¹² В.А. ГОИЧАРОВ, *op. cit.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Vide:* F.D. WOROBJOW, I.W. PAROT'KIN, A.N. SZYMANSKI, *op. cit.*

nia a także urzutowania j.o. na poszczególnych szczeblach. W Wojsku Polskim były trzy Brygady Artylerii Haubic – dalej: BAH (2., 3. i 7. BAH). Każda z nich składała się z trzech pułków po dwa dywizjony, jeden z trzema bateriami, drugi z dwoma bateriami po 4 haubice 122 mm w każdej z baterii. W sumie w każdej brygadzie znajdowało się po 60 dział tego typu – 1,7 j.o. dla 60 haubic po 136 naboju na haubicę daje ogółem 8160 szt. pocisków. Naboje były pakowane po 2 sztuki do skrzynek o wymiarach: 700 x 500 x 200 mm (objętość skrzynki: 0,04 m³) i masie brutto 65 kg. Tym samym 8160 szt. naboju kal. 122 mm to 4080 skrzynek o objętości 163,2 m³ i masie 265 200 kg. Warto dodać, że 2. BAH znajdująca się w strukturze 1. AWP była oddelegowana do wspierania 2. APanc. Gw., a później 1. Dywizji Piechoty). Z kolei 1,7 j.o. dla 180 dział (trzy brygady artylerii haubic) to 24 480 szt. pocisków – czyli 12 240 skrzynek o łącznej objętości 489,6 m³ i masie brutto 795 600 kg.

Źródło: oprac. własne na podstawie A. WOJCIESZAK, *Klasyfikacja oraz normy jednostek ognia amunicji wojsk lądowych oraz ich urzutowanie* (materiały nieopublikowane).

Ilość amunicji zgromadzonej na początku operacji przedstawiała się następująco: amunicja dla moździerzy kal. 82 mm i kal. 120 mm – 2,9 j.o.; pociski artyleryjskie kal. 160 mm – 5,6 j.o.; amunicja do dział kal. 76 mm – 3,1 j.o.; amunicja do dział 100 mm – 3,4 j.o.; amunicja do haubic kal. 122 mm – 1,7 j.o.; amunicja do haubic kal. 152 mm – 2,7 j.o.; amunicja do haubic kal. 203 mm – 3,4 j.o.; amunicja do artylerii przeciwlotniczej – 3,0 j.o.¹⁵ W ramach frontu działało ponad tysiąc instytucji logistycznych, w tym ponad 60 składów frontowych.

Mimo ograniczonej głębokości operacji (150–200 km) i stosunkowo krótkiego czasu jej realizacji zużyto około 200 tys. ton amunicji, 150 tys. ton materiałów pędnych, ponad 300 tys. ton żywności i pasz. Razem z pozostałym asortymentem środków materiałowo-technicznych (części zamienne, oprzyrządowanie, odzież itp.) zużycie tych środków przekroczyło 800 tys. ton, tj. prawie 1300 pociągów.

Transport samochodowy

W okresie przygotowawczym transport kolejowy wynosił średnio ok. 40 par pociągów dziennie. W rezultacie przepustowość kolei frontowych została w pełni wykorzystana. Ta okoliczność pozwoliła frontowi zgromadzić niezbędne rezerwy materiałowe do pomyślnej realizacji operacji w ciągu 22 dni.

¹⁵ В.А. ГОНЧАРОВ, *op. cit.*

Tabela 3

**Masa dostaw środków materiałowych transportem samochodowym wewnątrz
1. Frontu Białoruskiego w okresie 5–16 kwietnia 1945 r.**

Wyszczególnienie	Przewozy wewnątrz frontu			
	amunicja	paliwo i smary	inne	razem
Frontowy transport samochodowy [t]	40 000	4 200	61 920	106 120
Armijny transport samochodowy [t]	259 452	29 722	63 926	353 100

Źródło: https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayuschee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 5 XI 2020).

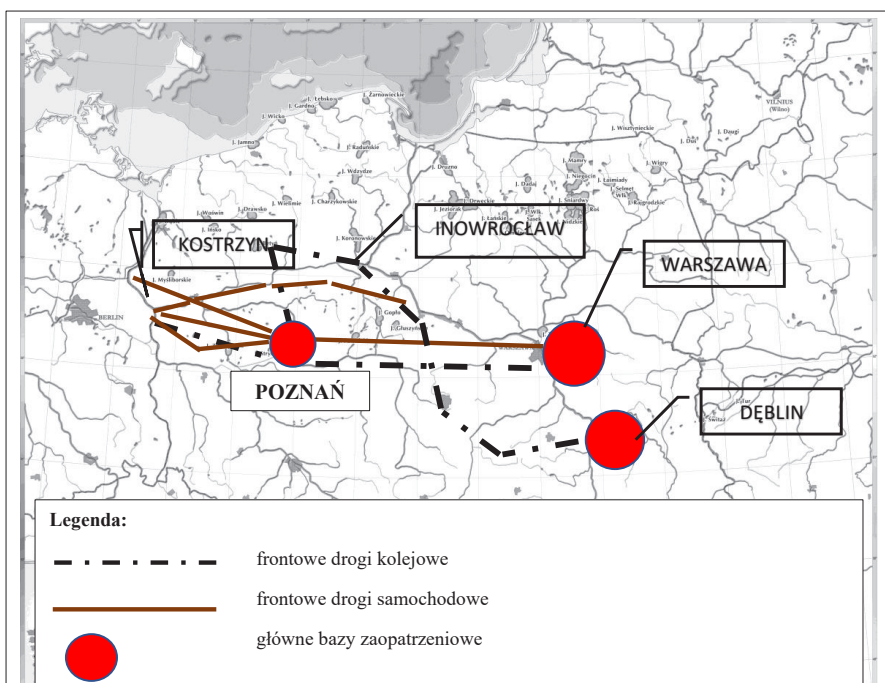
Do czasu rozpoczęcia operacji w odwodzie frontu znajdowało się pięć pułków i trzy samodzielne bataliony samochodowe, które ogółem miały do dyspozycji 3772 samochody o ogólnej ładowności 8950 ton. W armijnych oddziałach samochodowych było ogółem 3738 samochodów o ładowności 9170 ton. Większość przewozów wewnątrz frontu odbywała się transportem samochodowym, którym w okresie przygotowawczym (od końca lutego) przewieziono 459 220 ton różnych ładunków. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że każdy nowy dzień ofensywy radzieckich armii zaczynał się od przygotowania artyleryjskiego, które pochłaniało od 0,25 do 0,5 jednostki ognia.

Dzięki gęstej sieci dróg bitych nie zachodziła konieczność budowy nowych w rejonie frontowym. W obszarze operacyjnym 1. Frontu Białoruskiego znajdowały się cztery frontowe drogi samochodowe do dyspozycji 1. Frontu Białoruskiego o ogólnej długości 1200 km: (1) Inowrocław–Wągrowiec–Krzyż Wlkp.–Gorzów Wlkp.–Witnica–Kostrzyn o łącznej długości ok. 300 km; (2) Warszawa–Poznań–Skwierzyna–Kostrzyn (Słońsk) o łącznej długości ok. 500 km; (3) Poznań–Świebodzin–Rzepin–Frankfurt nad Odrą o łącznej długości 200 km; (4) Poznań–Świebodzin–Rzepin o łącznej długości 200 km¹⁶. Największy ruch odbywał się w dwóch centralnych kierunkach¹⁷.

¹⁶ С.П. АЛЕКСЕЕВ, *op. cit.*

¹⁷ R.W. HARRISON, *The Berlin Operation 1945, Soviet General Staff, Material Support for the Berlin Operation, The First Belorussian front's Rear Organization*, Solihull 2016, s. 141–145.

Gęsta sieć dróg samochodowych pozwalała każdej armii eksploatować jedną lub dwie utwardzone drogi. Do ich obsługi wydzielono: 5 wojskowych zarządów dróg samochodowych; 15 samodzielnych batalionów budowy dróg; 10 samodzielnych batalionów eksploatacji mostów; 17 samodzielnych batalionów eksploatacji dróg¹⁸. Jednostki te zapewniały normalne funkcjonowanie dróg samochodowych. Jednostki drogowe frontu w okresie przygotowawczym zbudowały i wyremontowały 286 mostów, położyły utwardzoną nawierzchnię na 99 km oraz zapewniły płynny ruch pojazdów na drogach o łącznej długości 10 459 km.

Ryc. 3. Przebieg frontowych dróg kolejowych i samochodowych (źródło: oprac. własne)

Do właściwości organizacji zabezpieczenia materiałowego wojsk 1. Frontu Białoruskiego w operacji berlińskiej należy zaliczyć również ześrodkowanie odbioru całości amunicji dowożonej z zaplecza kolejną w jednym wysuniętym składzie frontowym nr 2233 (stacja Toporów) i materiałów pędnych w składzie nr 596 (stacja

¹⁸ *Автомобильный транспорт в Берлинская наступательная операция*, https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayushee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-10.html (dostęp: 15 X 2020).

Gronów). Dowóz amunicji ze składu frontowego nr 2233 transportem frontowym, armijnym i częściowo jednostek wojskowych odbywał się do składów dywizyjnych, a częściowo również i na stanowiska ogniowe z ominięciem składów armijnych. W rejonie Poznania rozlokowano filię frontowego dowództwa nr 13, w której zlokalizowano jeden magazyn amunicji, paliw i smarów oraz żywności, a także inne rodzaje mienia. Reszta magazynów została przeniesiona na zaplecze armii jako magazyny frontowe, które znajdowały się w trzech obszarach: Strzelce Krajeńskie, Gorzów Wielkopolski oraz Toporów–Gronów¹⁹.

Baza kolejowa frontu

Baza kolejowa wojsk frontu bezpośrednio przed operacją wyglądała bardzo korzystnie. Na froncie znajdowały się dwie główne linie kolejowe: Warszawa–Poznań–Frankfurt nad Odrą o długości 480 km i przepustowości 24–30 par pociągów dziennie. Do Poznania oba tory były przebudowane na szerokość radziecką. Od Poznania do Kunowiczek jeden tor był przebudowany na szerokość radziecką, drugi zaś miał szerokość zachodnioeuropejską.

Tabela 4

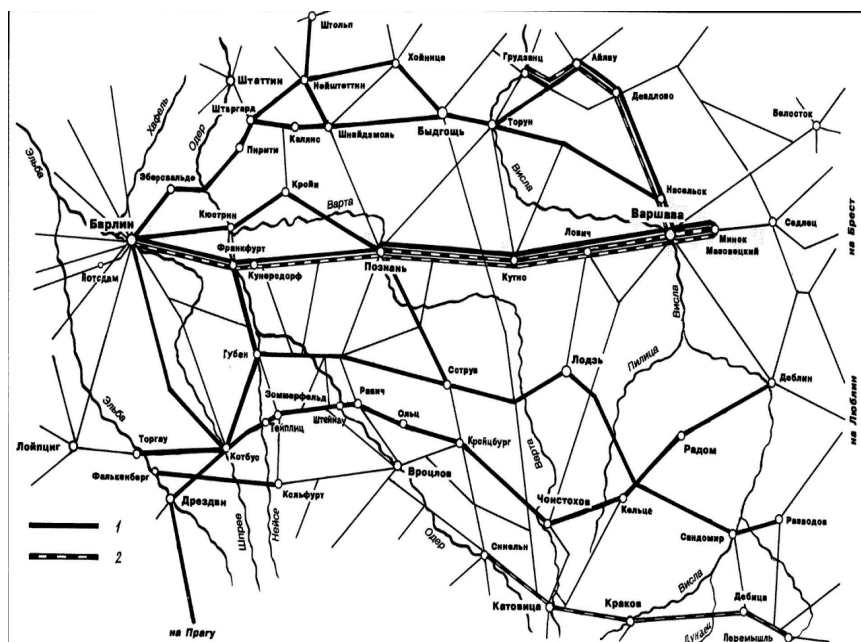
Liczba pociągów i wagonów kolejowych z dostawami dla wojsk 1. Frontu Białoruskiego w okresie 5–16 kwietnia 1945 r.

Wyszczególnienie	Dostawy z zaplecza				
		amunicja	paliwo i smary	inne	razem
Pociągi	217	34	53	221	525
Wagony kolejowe	10 836	1 669	2 677	11 058	26 240
	Przewozy wewnątrz Frontu				
Pociągi	117	141	31	14	303
Wagony kolejowe	5 850	7 067	1 526	711	15 154
Masa [t]	---	113 072	19 838	---	---

Źródło: https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayushee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 5 XI 2020).

¹⁹ https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayushee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 10 XI 2020).

Drugą linią kolejową frontu była linia kolejowa Dęblin–Skarżysko-Kamienna–Łódź–Włocławek–Bydgoszcz–Piła–Poznań–Kostrzyn o długości ponad 600 km, której nie poszerzono. Przepustowość tej trasy wynosiła od 20 do 24 par pociągów na dobę. Od 15 stycznia do 16 kwietnia 1945 r. kolejarze odnowili 3250 km torów na terenach działania 1. Frontu Białoruskiego i 92 mosty o łącznej długości ponad 4,5 km.

- 1 – odbudowane linie o rozstawie torów 1435 mm
2 – odbudowane linie o szerokości toru 1524 m

Рис. 4. Schemat linii kolejowych na terenach operacji berlińskiej w 1945 r. (źródło: *Тыловая организация Первого Белорусского фронта*, https://thelibrary.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayushee_srazhenie_velikoy_otchestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 10 XI 2020))

Aby zapewnić transport kolejowy na głównych liniach dróg frontowych, Komisarjat Ludowy przydzielił 17 kolumn parowozów specjalnej rezerwy NKPS – łącznie 426 lokomotyw, z czego cztery kolumny (nr 15, 22, 33 i 43) oddano do dyspozycji 1. Frontu Białoruskiego. Aby przyspieszyć rozładunek przychodzących transportów, specjalnie wyposażono sześć stref rozładunku: (1) Świebodzin–Toporów; (2) Toporów–Rzepin; (3) Rzepin–Kostrzyn nad Odrą; (4) Kostrzyn nad Odrą–Dębno; (5) Kostrzyn nad Odrą–Gorzów Wielkopolski; (6) Kostrzyn

nad Odrą–Barwice²⁰. Front miał więc dostatecznie rozwiniętą sieć dróg kolejowych, dlatego prawie wszystkie armie miały samodzielne odcinki kolejowe.

Tabela 5

Odcinki kolejowe przydzielone armiom 1. Frontu Białoruskiego wiosną 1945 r.

Lp.	Związek operacyjny	Odcinek kolejowy
1	61. Armia	Pyrzyce–Kostrzyn
2	1. Armia WP	Mysłibórz–Kostrzyn
3	47. Armia	Mysłibórz–Piła
4	3. Armia Uderzeniowa	Mysłibórz–Kostrzyn
5	5. Armia Uderzeniowa	Piła–Kostrzyn
6	8. Armia Gwardii	Skwierzyna–Kostrzyn
7	69. Armia	Świebodzin–Kunowice
8	33. Armia	Świebodzin–Kunowice
9	3. Armia	Gorzów Wielkopolski–Rzepin
10	1. Armia Pancerna Gwardii	Mysłibórz–Gorzów Wielkopolski
11	2. Armia Pancerna Gwardii	Choszczno–Gorzów Wielkopolski

Źródło: oprac. własne na podstawie *Тыловая организация Первого Белорусского фронта*, https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayushee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 24 X 2020).

Organizacja zabezpieczenia medycznego

W okresie przygotowawczym armijne i frontowe szpitale były maksymalnie przepełnione. Armijna baza szpitalna drugiego rzutu została wzmocniona 14 frontowymi szpitalami polowymi. Część szpitali armijnych została wysunięta do rejonów batalionów sanitarno-medycznych dla przyjmowania rannych bezpośrednio z wojsk, aby tym samym nie obciążać wojskowych urzędzeń medycznych i umożliwić im poruszanie się za wojskami. Znaczna część szpitali armijnych była nierozwinięta i znajdowała się w gotowości do przemieszczenia się

²⁰ https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayushee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 14 XI 2020).

w rejon Berlina na okres szturm. Szpitale armijne i frontowe w okresie przygotowawczym były maksymalnie rozładowywane: 15 779 osób zostało ewakuowanych ze szpitali armijnych do szpitali frontowych, a 21 820 osób ze szpitali frontowych na tyły kraju. Na początku operacji zorganizowano łącznie 165 857 łóżek szpitalnych, z czego wolnych było 73 476²¹.

Wojskową bazę szpitalną drugiego rzutu wzmocniło 14 frontowych szpitali polowych. Część wojskowych szpitali przeniesiono w rejony batalionów medycznych i sanitarnych, aby bezpośrednio przyjmowały rannych. Znaczna część szpitali wojskowych była w stanie zwiniętym, gotowa do przeniesienia się w rejon Berlina podczas szturm na to miasto. Główna baza szpitalna (na 26 500 łóżek) znajdowała się w Bydgoszczy i Toruniu. W miejscowościach Stargard, Choszczno, Drawno rozmieszczono bazy szpitali wysuniętych (25 tys. łóżek).

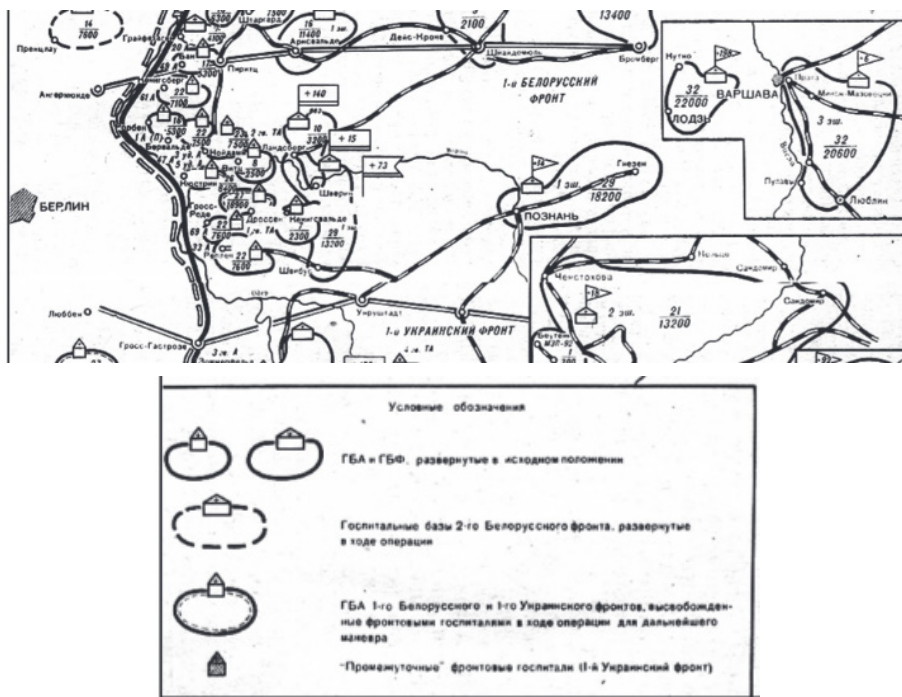

Рис. 5. Rozmieszczenie urządzeń i oddziałów medycznych 1. Frontu Białoruskiego (źródło: С.В. Кульнев, С.И. Леоник, А.В. Апчел, Р.Н. Лемешкин, В.Н. Скляров, *Медицинское обеспечение Берлинской наступательной операции*, <https://www.vmeda.org/wp-content/uploads/2016/pdf/189-197.pdf> (dostęp: 28 X 2020))

²¹ В.А. ГОНЧАРОВ, *op. cit.*

Ogółem do początku operacji berlińskiej dysponowano 140 szpitalami wojskowymi – w każdym z nich było 80–100 łóżek. Szpitale te zostały rozmieszczone w bazach szpitalnych pierwszego rzutu. Ponadto 16 szpitali z 4,8 tys. łóżek zostało przekazanych poszczególnym armiom, które rozwinęły dodatkowo 91 szpitali. Frontowa baza szpitalna została rozlokowana w pobliżu prawego brzegu Odry. Przygotowano także bazę rezerwową do natychmiastowego rozmieszczenia szpitali na zachodnim brzegu rzeki.

Sanitarny transport kolejowy w pierwszym rzucie składał się z 16 pociągów sanitarnych dostosowanych do jazdy po torach o szerokości zachodnioeuropejskiej. Pociągi te kursowały między szpitalami armijnymi a szpitalną bazą frontu. Dodatkowo 6 pociągów sanitarnych było przystosowanych do kolei szerokotorowych, kursujących z bazy szpitalnej frontu do Białegostoku. Front miał do swojej dyspozycji również 13 tymczasowych wojskowych pociągów medycznych. Ponadto służby medyczne dysponowały 59 samolotami oraz 494 samochodami przystosowanymi do ewakuacji rannych. Straty sanitarne frontu w trakcie operacji szacowano na 30 tys. osób²².

Wsparcie inżynierjno-saperskie

Zadania wsparcia inżynierjnego operacji wynikały z ogólnego zadania wojsk frontowych, charakteru rejonu walki i obrony Niemców. Zasadniczo sprowadzały się one do zapewnienia maksymalnego przyspieszenia przełamania odrzańskiej linii obronnej przeciwnika, wprowadzenia do przelomu formacji mobilnych, manewru sił frontowych w głębi obrony przeciwnika oraz szturm na Berlin. Na tej podstawie w okresie przygotowań do przełamania niemieckiej obrony głównymi zadaniami wojsk inżynierjnych były: (1) prowadzenie wywiadu inżynierskiego; (2) budowa przepraw i przygotowanie do pokonania licznych przeszkód wodnych i inżynierjno-saperskich podczas ofensywy; (3) rozbudowa inżynierjna przyczółków na zachodnim brzegu Odry jako miejsc rozpoczęcia ofensywy. Ogółem w ramach przygotowań do operacji działało 115 plutonów zwiadowczych i 14 samodzielnych

²² С.В. КУЛЬНЕВ, С.И. ЛЕОНИК, А.В. АПЧЕЛ, Р.Н. ЛЕМЕШКИН, В.Н. СКЛЯРОВ, *Медицинское обеспечение Берлинской наступательной операции*, <https://www.vmeda.org/wp-content/uploads/2016/pdf/189-197.pdf> (dostęp: 16 XII 2020).

kompanii wojsk inżynieryjnych frontu. Dodatkowo aby wzmocnić rozpoznanie inżynieryjne w oddziałach 5. AU, 8. AGw. i 69 A., przydzielono jednostki 35. Brygady Inżynieryjno-Saperskiej oraz 2. i 17. Szturmowej Brygady Inżynieryjno-Saperskiej.

Na Odrze zbudowano 25 mostów o łącznej długości 15 km, przygotowano 40 promów o nośności od 3 do 60 ton, co dawało średnio 1 most i 1–2 promy na każde 4 km rzeki. W kierunku głównego uderzenia frontu nasycenie przepraw było jeszcze większe, gdyż na każde 4 km rzeki przypadały 2 mosty i 3 promy. Prace te realizowane były siłami i środkami 13 batalionów pontonowych, 27 batalionów inżynieryjnych i 6 wojskowych oddziałów budowy mostów. Zadania te wykonywane były pod ciągłym ostrzałem nieprzyjaciela prowadzonym z ziemi i z powietrza.

Tabela 6

Liczba i nośność przepraw przez Odrę w pasach forsowania rzeki w armiach 1. Frontu Białoruskiego przed rozpoczęciem operacji berlińskiej wiosną 1945 r.

Armia	Wybudowane mosty według nośności				Przeprawy promowe
	16-tonowe	30-tonowe	60-tonowe	razem	
61. Armia	---	---	---	---	7
1. Armia WP	---	---	---	---	6
47. Armia	2	---	---	2	5
3. Armia Uderzeniowa	2	1	1	4	4
5. Armia Uderzeniowa	1	---	2	3	1
8. Armia Gwardii	1	---	2	3	2
69. Armia	1	2	---	3	4
33. Armia	---	2	1	3	11
3. Armia	2	1	1	4	---
1. Armia Pancerna Gwardii	---	---	3	3	---
Razem	9	6	10	25	40

Źródło: oprac. własne na podstawie В. Гончаров, *Битва за Берлин. Завершающее сражение Великой Отечественной войны*, https://thelibrary.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayushee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-10.html (dostęp: 6 XII 2020).

Wskutek tego, że wszystkie mosty na Odrze zostały zniszczone przez wycofujące się wojska niemieckie, trzeba było wykonać sporo prac w zakresie budowy przepraw przez rzekę oraz dojazdów do niej. Do czasu rozpoczęcia operacji wybudowano na Odrze 25 mostów o ogólnej długości 15 tys. mb.²³

Podsumowanie

Podjmując wysiłek opracowania zagadnień związanych z zabezpieczeniem tyłowym (logistycznym) dowolnej operacji (działań bojowych), należy liczyć się z niewielką liczbą obiektywnych, można wręcz powiedzieć deficytem, źródeł poruszających to zagadnienie. Prezentowany artykuł powstał z wykorzystaniem głównie źródeł rosyjskojęzycznych (artykułów, monografii, wspomnień), które zostały opracowane przez sowieckich historyków wojskowości na podstawie dokumentów znajdujących się w trudno dostępnych rosyjskich archiwach, a przez to niemożliwych na chwilę obecną do weryfikacji i dokonania obiektywnej oceny.

Większość opracowań wykorzystanych w niniejszym artykule powstała na podstawie osobistych wspomnień jej uczestników, w okresie gloryfikacji sowieckiego wysiłku wojennego. Jednak moim zdaniem, biorąc pod uwagę przebieg samej operacji i jej efekt końcowy, należy podkreślić jej rozmach, dynamikę oraz dużą efektywność zabezpieczenia tyłowego mimo występowania szeregu trudności związanych z tempem prowadzonych działań, deficytem czasu, wielkością i cechami obszaru operacyjnego, zniszczoną infrastrukturą oraz silnym oddziaływaniem przeciwnika. Dlatego też bez wątpienia należy docenić ogrom wysiłku służb tyłowych Armii Czerwonej włożony w jej przygotowanie i przeprowadzenie zgodnie z wysokimi wymaganiami towarzyszącymi tak skomplikowanemu przedsięwzięciu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

Udział Polaków w szturmie Berlina 24 kwietnia – 2 maja 1945 r. Wybór dokumentów, Warszawa 1969.

²³ В.А. ГОНЧАРОВ, *op. cit.*

Wspomnienia

Żukow G., *Wspomnienia i refleksje*, przekł. P. Marciszyn, F. Czuchrowski, C. Czarnogórski, Warszawa 1970.

Opracowania

Beevor A., *Berlin 1945. Upadek*, przekł. A. Kozłowski, Kraków 2009.

Harrison R.W., *The Berlin Operation 1945, Soviet General Staff, Material Support for the Berlin Operation. The First Belorussian front's Rear Organization*, Solihull 2016.

Jones M., *Wojna totalna. Armia Czerwona. Od klęski do zwycięstwa*, przekł. W. Tyszka, Warszawa 2013.

Le Tissier T., *Kostrzyn 1945. Przedpiekle Berlina*, przekł. M. Baranowski, Warszawa 2011.

Stąpor Z., *Berlin 1945*, Warszawa 2015.

Szturm Berlina, red. L. Druszczyk, Warszawa 1951.

Tieck W., *Pomiędzy Odrą a Łabą. Bitwa o Berlin 1945*, przekł. J. Tomczak, Oświęcim 2018.

Worobjow F.D., Parot'kin I.W., Szymanski A.N., *Ostatni szturm*, przekł. M. Plikus, F. Czuchrowski, Warszawa 1971.

Netografia

Алексеев С.П., *Последний штурм*, Документ 2566439, <https://studylib.ru/doc/2566439/> (dostęp: 16 XII 2020).

Антипенко В.А., *На главном направлении*, Mińsk 1982, <http://flibusta.site/b/546784/read> (dostęp: 16 XII 2020).

Гончаров В.Л., *Битва за Берлин. Завершающее сражение Великой Отечественной войны*, https://thelib.ru/books/v_goncharov/bitva_za_berlin_zavershayushee_srazhenie_velikoy_otechestvennoy_voyny-read-12.html (dostęp: 16 XII 2020).

Кульнев С.В., Леоник С.И., Апчел А.В., Лемешкин Р.Н., Складаров В.Н., *Медицинское обеспечение Берлинской наступательной операции*, <https://www.vmeda.org/wp-content/uploads/2016/pdf/189-197.pdf> (dostęp: 16 XII 2020).

Леонов Н.С., *Берлинская наступательная операция (16 апреля – 8 мая 1945 года)*, <http://www.myshared.ru/slide/949646/> (dostęp: 16 XII 2020).

Willemer W., *The German defence of Berlin 1945*, <http://www.allworldwars.com/The-German-Defense-of-Berlin-1945-by-Wilhelm-Willemer.html> (dostęp: 16 XII 2020).

Andrzej Wojcieszak

ORGANIZATION OF REAR PROTECTION OF THE 1ST BELORUSSIAN FRONT IN THE BERLIN OPERATION

Summary. The course of each of the wars is characterized by various types of solutions in the field of logistic security, usually implemented in very extreme conditions. These solutions are often of fundamental importance for the course of combat operations. The Berlin Operation, the Battle of Berlin (in Soviet and Russian historiography as the Berlin Strategic Offensive Operation) – an offensive operation carried out between April 16 and May 2, 1945 with the forces of three Red Army fronts. Its goal was to conquer Berlin. The logistics of the Soviet troops during World War II reached a climax of development, hitherto unknown, taking into account the needs of troops participating in the fighting during large offensive strategic operations. The content of the article presents selected issues concerning the rear protection of the troops of the 1st Belorussian Front. The conditions that determined its planning and organization were presented, and the final results of the work performed were indicated. The tasks and the model of the organization of the rear of the front as well as the arrangement of the essential elements and rear devices were discussed. The aim of the article is to popularize issues related to the rear support of hostilities. According to the author, this aspect is often overlooked, usually treated very briefly or even underestimated, not to say even neglected by military historians, an aspect accompanying every armed conflict. Looking at the course of military operations through the prism of logistics, we see a completely different face of the war. You can then fully understand the words of the Swiss general A.-H. Jomini's: "Logistics is all or almost all military activities, except for combat". The history of the army and wars is closely related to the history of logistics. There have always been logistical problems since the beginning of warfare. They were the basic condition for the success of all kinds of activities because their purpose was to satisfy the material and other needs of soldiers and the combat equipment used by them. The way logistics function on the battlefield contributes to the development of military thought and the art of war to a varying degree. The history of wars provides us with many examples that sometimes small innovations or the implementation of unconventional solutions can change the course of history and turn the tide of victory.

Keywords: Berlin operation, rear protection, rear of the front